

Леся Ковач

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ У МІЖВОЄННИЙ ПОЛЬЩІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Проаналізовано основні концепції польської суспільно-політичної думки міжвоєнного періоду та погляди окремих державних діячів Польщі щодо шляхів розв'язання національного питання. Зроблено висновок про дискримінаційний характер польської національної політики стосовно групових прав українців, євреїв та інших меншин. Різниця в домінуючих концепціях полягала лише в методах реалізації моноетнічної моделі держави. Якщо соціал-демократи та їхній лідер Ю. Пілсудський пропонували і впроваджували стратегію «державної асиміляції» національних меншин, то представники табору націонал-демократів (ендеції), очолюваного Р. Дмовським, відстоювали і реалізовували політику національної асиміляції. В підсумку це призвело до радикалізації українського національного руху, послаблення внутрішньої єдності Польської держави та її подальшої окупації військами СРСР і нацистської Німеччини.

Ключові слова: *Польща, міжвоєнний період, національне питання, національні меншини, концепція інкорпорації, прометеїзм.*

Lesia Kovach. National question in interwar Poland: analysis of key concepts. *The main conceptions of the Polish socio-political thought of the interwar period and the views of certain statesmen of Poland concerning the ways of solving the national question are analyzed. The conclusion is drawn about the discriminatory nature of the Polish national policy regarding the group rights of Ukrainians, Jews and other minorities. The difference in the dominant concepts was only in the methods of implementing a monoethnic model of the state. If Social Democrats and their leader Y. Pilsudski proposed and imple-*

Ковач Леся Леонідівна – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

mented a strategy for "state assimilation" of national minorities, the representatives of the National Democrats (Endeatsis) camp headed by R. Dmovsky defended and implemented the policy of national assimilation. As a result, this led to the radicalization of the Ukrainian national movement, the weakening of the internal unity of the Polish state and its subsequent occupation by the troops of the USSR and Nazi Germany.

Key words: *Poland, interwar period, national question, national minorities, concept of incorporation, prometheism.*

Постановка проблеми. Події національного життя міжвоєнного періоду по-різному інтерпретуються українськими та польськими науковцями і все частіше стають інструментом сучасної політичної боротьби, залишаючись «гарячою темою» польської політики як внутрішньої, так і зовнішньої. Наводячи аргументи на користь власної позиції, більшість учасників дискурсу звертається до ідеологем та концептуальних конструкцій початку ХХ ст., періоду, коли визвольні змагання українців зазнали поразки, в той час як Польща відродила свою Державну незалежність та почала реалізовувати власну стратегію національно-державного розвитку. «Частина польських дослідників, – пише О. Калакура, – дотепер перебуває в полоні стереотипів на кшталт «Східна Малопольща», «польські землі», «наші східні креси», що мають геополітичний контекст. Натомість у працях деяких українських істориків простежується синдром «одвічної ворожості Польщі», успадкований від російської та законсервованій радянською історіографією», замовчування позиції тих польських політиків і громадських діячів, які виступали на оборону українства» [1, с. 261].

Попри те, що за останні роки у вітчизняній науці зроблено значний крок уперед в напрямі дослідження витоків, причин та суті основних концептуальних підходів реалізації національної політики Польської держави на землях України у міжвоєнний період, введення до наукового обігу значного масиву раніше невідомих науковій спільноті джерел, встановлення нових фактів історії викликає необхідність їх всебічного та критичного аналізу.

Свого осмислення суспільно-політична думка Другої Речі Посполитої потребує і у зв'язку з актуалізацією національних проєктів минулого (проєкт Міжмор'я) у сучасній Польщі, що пов'язано з кризою Європейського Союзу, який унаслідок «Брекзиту» стоїть перед необхідністю проведення внутрішніх структурних трансформацій та політики.

Територіальні межі дослідження охоплюють землі України, що раніше належали Російській та Австро-Угорській імперіям, і які після закінчення Першої світової війни увійшли до складу відродженої Польської держави на підставі рішень Паризької мирної конференції і Ризького договору про перемир'я та прелімінарні умови миру, який підбив підсумки радянсько-польської війни 1919 – 1920 р. Договір набув чинності 18 жовтня 1920 р.

Виклад основного матеріалу. За переписом населення Польщі 1921 р. українці становили майже 15% населення країни. Поляки – 69%. Євреї – 10%. Інші меншини: німці, чехи та євреї були нечисленними.

Найбільша кількість українців мешкала у Східній Галичині – 66,2%. Зокрема, у Станіславському воєводстві проживало 70,2% українців, Тернопільському – 50,2%, Львівському (без приєднаних до нього західних повітів) – 35,9%. Переважний загал українців проживав у селах і працював у сфері сільського господарства. В сільських гмінах Західної Волині мешкало 1 405 205 осіб української національності, що становило 92,20% усього українського населення воєводства [2, с.14–16].

Розселення євреїв було нерівномірним. Найбільше їх проживало у Центральних воєводствах Польщі, де їхня кількість становила близько 57%. Так, у Варшаві мешкало 355 тис. осіб єврейської національності (30% від загального населення столиці), у Лодзі – близько 205 тис. осіб, або 33% від загальної кількості населення міста, у Кракові – 60 тис. осіб (25%), у Тарнові – 25 тис. осіб, або 45% населення міста [3]. На землях України у містах і містечках вони також становили відносну, або абсолютну більшість. У містах Західної Волині, зокрема Рівному, їх проживало 56,0%, Любомлі – 91,3%, Корці – 83,5%, Ратному – 58,4%, Луцьку – 48,9%, Ковелі – 46,4%, Володимирі – 43,4%, Кременці –

36,5%. Водночас частка євреїв постійно скорочувалася: у 1921 р. у Польщі проживало 10,5% осіб єврейської національності, у 1931 р. – 9,8%, у 1939 р. – 9,7%. Зменшення кількості євреїв відбувалося як унаслідок природного руху, так і еміграції [4, s. 8].

Структура зайнятості євреїв також мала свою характерну специфіку. Якщо поляки переважали серед адміністрації та великих землевласників, то євреї Волині майже повністю монополізували місцеву торгівлю – 40,1% та мали широке представництво у місцевих радах. Значною була їхня частка в гірництві і промисловості – 38,3% [5, с. 230].

Впливовою національною меншиною також були німці. Свій статус вони успадкували з часів Австро-Угорської імперії, сконцентрувавши в своїх руках велику кількість землі. Вони становили переважно сільське населення (72%), яке об'єднувалося в хліборобські колонії [6, с. 8]. Однак після прийняття Земельного кодексу 1924 р. становище німців суттєво погіршилося, що викликало серед них протестні настрої: «Польські репресії вже призвели до того, що ряд нестійких елементів серед німців проявляє симпатії до більшовизму», – повідомляли в Берлін лідери волинських німців [5, с. 231].

У сукупності національні меншини становили близько 30% населення Польської держави. У 1931 р. параметри національної структури Другої Речі Посполитої мали такий вигляд (Таблиця 1) [8, s. 23].

Таблиця 1.

Національна структура населення Польщі

Narodowość	W tysiącach	W odsetkach
Ludnośćogółem	32 107	100
Polacy	20 650	64
Ukraińcy	5 145	16
Żydzi	3 133	10
Białorusini	1 966	6
Niemcy	784	2
Litwini	200	1
Rosjanie	140	1
Inni	89	0

У міжвоєнній Польщі українське питання було одним з найскладніших. Це було спричинене тим, що українці були частиною великої понад 35 мільйонної нації, проживання якої поширювалося на територію СРСР (згідно з переписом 1926 р. тут мешкало 29 018 197 осіб), Чехословаччину (у 1921 р. тут проживало 461 849 осіб) та Румунію (790 000 осіб), що робило українське питання не лише чинником внутрішньої політики, але й зовнішньої. Внаслідок цього українців сприймали і як можливих союзників, і як можливих опонентів, що знайшло своє відображення у поширенні різноманітних інтелектуальних проєктів та реалізації конкретних політичних рішень. Серед усього їх різноманіття найбільшою підтримкою користувалися дві концепції – концепція інкорпорації, яку підтримували польські націонал-демократи (ендеки – Єнджей Гертх, Станіслав Грабський, Йоахіма Бартошевич) на чолі з Р. Дмовським, і концепція прометеїзму (федералізації), відомими ідеологами якої були Ю. Пілсудський, Тадеуш Голувко, Леон Василевський, Влодзімеж Бончковський, Генрик Юзевський, Юзеф Лободовський, Едмунд Хорашкевич (Edmund Charaszkiewicz). Обидві концепції були розроблені ще до закінчення Першої світової війни.

На думку ендеків, Польській державі необхідно було інкорпорувати стільки східних земель, скільки вона буде здатна це зробити, з їх подальшою колонізацією та перетворенням країни на мононаціональну державу. Міністр освіти та релігії С. Грабський (1923 р. та 1925 – 1926 рр.) з цього приводу прямо заявляв: «Необхідною умовою утримання наявних кордонів є перетворення державної території Речі Посполитої у національну польську територію. З федеративним устроєм вона проіснує не більше кількох десятків років» [9, s. 9 – 10].

Концепція національної політики, запропонована ендеками, передбачала повну асиміляцію українців та білорусів як «неісторичних», «недержавних» націй. Щодо євреїв та німців було переконання, що вони не можуть інтегруватися в польську політичну спільноту як меншини з високим рівнем національної свідомості, а отже, мають залишити межі Польщі. Водночас

процес асиміляції, на думку Р. Дмовського, мав відбуватися без приниження гідності нетитульних культур, що сприяло б формуванню лояльного ставлення до польської держави («Niemcy, Rosja i kwestia polska» («Німеччина, Росія і польське питання»)).

Провідною релігією в Польщі мав стати католицизм. Інші релігії позбавлялися державної підтримки як такі, що перешкоджають формуванню образу «поляк – католик».

Будь-які державницькі ініціативи українців Р. Дмовський вважав загрозою для Польщі. У своїй праці «Kwestia ukraińska» («Українське питання»), яка побачила світ у 1930 р., автор доводив, що у найближчому майбутньому «українське питання» стане найактуальнішим у Східноєвропейському регіоні. Постанова незалежної України та ще й пронимецьки зорієнтованої, на його думку, призведе до послаблення Польщі, яка, цілком ймовірно, підпаде під протекторат Німеччини, тому усі країни, які інкорпорували українські землі, мають об'єднати свої зусилля з метою унеможливити формування України як самостійної держави. Після підписання Договору між СРСР і Польщею про ненапад у 1932 р. Р. Дмовський уже відверто закликав розділити територію України між Польщею і СРСР («Polityka polska i odbudowanie państwa». – «Повоєнний світ і Польща»).

За словами польського історика Р. Висоцького, в суспільній свідомості поляків Р. Дмовський був і залишається символічною постаттю, творцем цілісної концепції нації, головним мислителем і організатором польського націоналістичного руху. І хоча сам Р. Дмовський вважав себе представником західної цивілізації, втім, на думку вченого, методи його політичної боротьби були далеко не демократичними [10].

З такою, як він вважає, вузьконаціоналістичною характеристикою Р. Дмовського не погоджується його колега з Вроцлава Я. Кенсик, який зазначає, що Р. Дмовський, формулюючи своє бачення майбутніх кордонів Польщі, ніколи не наполягав на поверненні до історичного східного кордону Польщі часів Першої Речі Посполитої. Визначаючи території на Паризькій конференції, польський представник керувався перш за все прагматизмом, щоб забезпечити більшу згуртованість держави [11, s. 282].

На думку українського дослідника М. Зелінського, доктрина Р. Дмовського відіграла особливу роль у формуванні та встановленні польської національної свідомості й ідеології, а сам він став головним ідеологом етноконфесійного розуміння польської нації, прагнучи створити етнооднорідну національну польську державу [12, с. 12].

Інша концепція – концепція прометеїзму передбачала утворення на базі польських, українських та білоруських земель федеративної держави Другої Речі Посполитої. Провідну роль в ній мала відігравати Польща. Один з творців цієї концепції – Т. Голувко пропонував проводити таку політику, завдяки якій національні меншини «вважали би відокремлення від Польської держави своєю поразкою...», щоб вони «... полюбили Польщу, дали їй мільйони вірних, жертвних і патріотичних громадян». Уряд мав забезпечити «свободи і можливості для національного розвитку усім меншинам у такій формі, аби ті не послаблювали, а навпаки, зміцнювали Польську державу» [13, с. 20–21].

Ідеї прометеїстів ще називають рухом поневолених народів. Цей рух був спрямований проти впливів більшовицької Росії і передбачав створення федеративної держави поляків, литовців, українців, білорусів. Однак йшлося лише про Велику Україну, яка мала постати на теренах радянської України внаслідок розпаду СРСР. Західноукраїнські землі, на думку федералістів, повинні були залишитися частиною Польщі як споконвічна польська земля і невід’ємна частина Польської держави. Українська держава претендувати на них не могла.

І хоча обидва табори ставилися вороже один до одного, зокрема, перебуваючи в опозиції, ендеки деякий час навіть піддавалися репресіям з боку влади пілсудчиків, однак на практиці їхня політика мало чим відрізнялася. Травневий переворот (переворот 12–14 травня 1926 р., унаслідок якого до влади прийшов Ю. Пілсудський. – *Авт.*) – писав Є. Томашевський, – змодифікував практику внутрішньої політики тільки в обмеженому розмірі, і лише на кілька років. Був то, однак, короткий період своєрідного флірту з національними меншинами. Тим

більше, що, за його ж словами, практика діяльності державної адміністрації на Східних кресах – байдуже, хто стояв на чолі її – від самого початку була близька програмі національних демократів» [8].

Остаточним відходом Ю. Пілсудського від ідеї федералізації Другої Речі Посполитої стала сумнозвісна «пацифікація» (умиротворення) українців Галичини, апогей якої припадає на період з 20 вересня – по 16 жовтня 1930 р. Після смерті Ю. Пілсудського у 1935 р. насильницька полонізація національних меншин посилилася.

Характеризуючи діяльність табору прометеїстів щодо втілення запропонованих ними ідей, Ю. Щегельська, зокрема, зазначає: «Пілсудський не спромігся реалізувати ні концепцію створення багатонаціональної, багатокультурної та багатоконфесійної Польської держави, ні федеративне бачення створення групи союзних із нею держав. У тогочасній Польщі гору взяли процеси полонізації та інкорпорації» [14, с. 53].

Основними причинами, які не дозволили втілити ідеї прометеїзму в життя, на думку В. Комара, були: слабкість Польщі, одночасна загроза її незалежності з боку Німеччини і Радянського Союзу, небажання Литви, Білорусі й України жити в одній державі, політична неоднорідність правлячого табору в Польщі. Незважаючи на це, доходить висновку вчений, концепція прометеїзму залишила глибокий слід у суспільній свідомості й політичному житті міжвоєнної Польщі та наступних поколінь поляків» [15, с. 301–302.].

Значна увага в польському суспільно-політичному дискурсі приділяється висвітленню міжнаціональних відносин на території Волині, яка увійшла до складу Польщі за результатами підписання Ризького мирного договору між РСФР і Українською СРР, з одного боку, і Польщею, з іншого. Волинське воєводство як адміністративно-територіальна одиниця Другої Польської Республіки було утворене 19 лютого 1921 р. на основі Волинської округи. Охоплювало територію семи колишніх західних повітів Української Народної Республіки (аналогічних повітам колишньої

Волинської губернії Російської імперії). Перепис населення 1921 р. зафіксував 1 437 907 мешканців воєводства. За результатами перепису 1931 р. на території Волині проживало 2 085 574 осіб. Національна структура регіону була неоднорідною. Близько 70% населення краю становили українці, 17% – поляки, 10% – євреї. Незважаючи на розширення мережі польських військових поселень (осадництва), частка польського населення Волині поступово скорочувалася: з 17,3% у 1921 р. до 16,7% у 1937 р. [16].

Особливу цінність у висвітленні міжнаціональних відносин на території Волині у міжвоєнний період становлять спогади Волинського та Лодського воєводи, міністра рільництва Української Народної Республіки (УНР) Г. Юзевського – «Замість щоденника» [17]. Крім джерельної, праця має й важливе історіографічне значення. Не менш цінною є публікація Львівського (1927 – 1928 рр.) і Познанського (1928 – 1929 рр.) воєводи П. Дуніна-Борковського «Проблема сокальського кордону», опублікована в «Бюлетні Польсько-Українському». В ній автор всебічно проаналізував як тодішню суспільно-політичну ситуацію, так і власне політику Г. Юзевського на Волині.

На думку Г. Юзевського, саме на Волині Польща співіснувала з українською дійсністю, а Україна – із польською. «Пишучи про Польщу й Україну, маю на увазі – «я є Польща» та «я є Україна», польсько-українське й українсько-польське «ми» [17, с. 134]. Найбільшим ворогом Волині Г. Юзевський вважав комунізм. За його словами, Москва вигадала власну модель України і ніколи «не спускала очей з Волині. Іншим ворогом він називав націоналізм Малопольщі (Східної Галичини), який, за його словами, «пронизував Волинь уздовж і впоперек, «завойовував її». Однак ворогом, який «особливо нервував», була польська ендецька ментальність, зокрема, Сторонництво народове [17, с. 135].

Взаємовідносини українців і поляків у спогадах воєводи зображено в романтичному дусі «кресового дискурсу», що, однак, не позбавляє його колоніальної суті: «На Волині, – писав він, – стояли дві дивізії піхоти та бригада кавалерії. Велика сила на ті часи. Офіцери та солдати були поляками. ...Не пам'ятаю

конфліктів між армією й місцевим українським населенням. Панував мир. Військо відіграло позитивну роль у житті краю» [17, с. 152]. Однак навіть Г. Юзевський визнавав, що під кінець служби траплялися не надто приємні ситуації з боку політизованих офіцерів.

Відставка Г. Юзевського у 1938 р. була пов'язана із остаточним відходом польської влади від пошуку спроб порозуміння з національними меншинами до політики їх насильницької колонізації. Новим і останнім воєводою Волині став А. Гавке-Новак. За його ініціативи була розроблена, а в лютому 1939 р. затверджена Міністерством внутрішніх справ нова «Політична програма державної політики Польщі на Волині» [18, с. 157]. Програма стверджувала не тільки переваги польської культури над українською, а й її винятковість. Терміни «українець», «український» потрапляли під заборону. На думку її розробників, запропоновані заходи, в кінцевому підсумку, мали призвести до повної асиміляції українців [19, с. 191–193].

В Україні діяльність Г. Юзевського характеризується неоднозначно. Зокрема, Ю. Крамар звинувачує воєводу в цілеспрямованому знищенні значної кількості кооперативів, хоча і зазначає, що останні перебували під впливом тих українських партій, які вороже ставилися до польської державності [20, с. 241]. «У 1933 р. на Волині, – пише Ю. Крамар, – діяло 588 кооперативів, більшість з них – 392 підпорядковувались Ревізійній спілці кооперативів у Львові (РСУК). У листопаді 1934 р. правління РСУК отримало розпорядження міністра фінансів про вилучення українських кооперативів на Волині із свого підпорядкування. З цього часу вони почали підпорядковуватися Союзу сільсько-господарських і заробітково-господарських кооперативів у Варшаві» [20, с. 241]. На думку автора, основною метою політики волинського воєводи було руйнування єдності українців Галичини і Волині, що цілком відповідало засадам національної політики Польщі щодо українців краю.

Не менш важливою в контексті висвітлення міжнаціонального життя на Волині є публікація П. Дуніна-Борковського «Проблема

сокальського кордону». Як і Г. Юзевський, він належав до опозиційного табору польської владної еліти. За його словами, «сокальський кордон» (умовний термін для визначення адміністративної межі між Галичиною й українськими північно-західними землями – Волиню і Холмщиною у часи Другої Речі Посполитої – *Авт.*) почали створювати від самого початку існування Польської держави. Його основною метою було не допустити на Волинь уніатської церкви, поширення впливу якої б остаточно відгородило її від Московської держави та радянської України. Та справжній «сокальський кордон», переконаний автор, створив воевода Г. Юзевський, який ліквідував на Волині всі українські культурні та економічні установи, пов'язані з Галичиною, одночасно підтримавши Волинське Українське Об'єднання (ВУО), засноване місцевими українськими організаціями та емігрантами з Наддніпрянської України. Українських емігрантів, наголошував П. Дунін-Борковський, воевода свідомо спрямовував на Волинь, з огляду на брак української інтелігенції в краї, і зазначав, що такі дії воеводи зазнавали критики не лише з боку польських політиків, але й польського суспільства, переконаних у тому, що в умовах нестачі української інтелігенції набагато швидше вдалося б асимілювати українські маси. Однак, на думку П. Дуніна-Борковського, це було малоімовірним. Свою позицію він пояснював співвідношенням українців і поляків, зокрема: кількісним переважанням перших над другими. «Хто мав здійснювати асиміляцію місцевої сільської людності, коли насправді вона не мала ніяких контактів з польським елементом?» [21], – запитував він. Підтримку Г. Юзевським Волинського Українського Об'єднання (ВУО) П. Дунін-Борковський пояснював прагненням воеводи унеможливити вплив українських львів'ян на Волині, який намагався проводити сепарацію волинських українців згори, щоб волиняни не пройнялися духом опозиції до Польщі. Однак, змушений констатувати П. Дунін-Борковський, і політика Г. Юзевського, спрямована на підтримку наддніпрянської української інтелігенції, якій відводилася роль провідника волинських українців, з огляду на її готовність домовлятися з польською

владою, щоб здобути незалежність над Дніпром, також не мала успіху. Місцева українська людність не бажала поступатися своїми правами. Отже, ця інтелігенція не мала жодного впливу на Волині.

Однією з можливих точок співпраці місцевого польського й українського громадянств, на думку П. Дуніна-Борковського, міг стати б локальний патріотизм українців і поляків як поєднання локальних і державних польсько-українських інтересів. Деякі поступки від держави, вважав він, тісніше згуртували б українців з Польською державою. Деструктивними, на думку автора, були дії, спрямовані на те, щоб позбавити адміністративної протекції прихильників Волинського Українського Об'єднання з подальшим втриманням «сокальського кордону», як цього вимагали польські націоналісти. П. Дунін-Борковський був переконаний, що така політика лише посилила б орієнтацію місцевих українців на радянську Росію та створила б додаткове підґрунтя для українського революційного підпілля. У підсумку це б призвело до послаблення державних позицій Польщі на Волині [21].

Однак до його думок мало хто прислухався. «Бюлетень» («Biuletyn Polsko-Ukraiński»), в якому надруковано більшість його публікацій, хоч і мав неофіційну підтримку польського зовнішньополітичного відомства, але аж ніяк не репрезентував реальну польську політику. За словами відомого українського громадського діяча, співредактора львівського часопису «Діло» І. Кедрина-Рудницького (з 1935 р.), П. Дунін-Борковський, як і більшість його однодумців, були лише «білими круками» серед польського суспільства.

Не менш складним і обговорюваним у Другій Речі Посполитій був комплекс питань, пов'язаних з **єврейською меншиною**, яка на той час була однією з найчисельніших єврейських діаспор у світі. У міжвоєнній Польщі євреїв, зокрема, звинувачували у поширенні комуністичного впливу, особливо у східних кресах, у співпраці з більшовиками та антипольській діяльності. Їм закидали і той факт, що під час існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) працівники різних державних установ єврейської

національності симпатизували ЗУНР та залишалися на своїх посадах. Згодом, після польської перемоги, це стало причиною звинувачення їх у зраді і звільнення з роботи. Однак, на думку сучасного польського дослідника Є. Томашевського, у комуністичному русі брала участь лише невелика частина євреїв, в основному єврейська радикальна молодь [4, s. 68].

Кінець 1930-х років характеризується наростанням антисемітизму у Польщі та радикалізацією ставленням владної коаліції до євреїв. Значною мірою це було пов'язано зі світовою економічною кризою 1929 – 1933 рр., яка загострила соціальну та економічну конкуренцію та посилила націоналістичні настрої серед поляків. Витіснити євреїв з торгівлі та ремесел прагнуло дрібне міщанство та вихідці з села; загострилася конкуренція між польською та єврейською молоддю за робочі місця; селянство вимагало усунути єврейське посередництво у торгівлі; деякі представники польської інтелігенції говорили, що євреї загрожують польській культурі. Особливо антиєврейську позицію займали студентський відділ табору Партії Великої Польщі й так звана група «вшехпольської молоді». Діячі обох організацій висловлювалися за цілковиту ізоляцію євреїв від політичного життя Польщі та наполягали на необхідності зробити для них неможливим доступ до закладів освіти: «Населення, яке має громадянство Польщі, – наполягав один з керівників «вшехпольської молоді» Я. Мосдорф у 1932 р., – має бути поділено на громадян та приналежних, які мають бути позбавлені політичних прав. До останніх потрібно зарахувати євреїв, без огляду на те, чи вони юдейського віросповідання, чи ні. В політиці євреї не можуть мати жодних виборчих прав. Також вони не можуть бути урядовцями, професорами, вчителями, навіть біржовими маклерами. Вони не мають права брати собі польські прізвища. Також їм забороняється вступати у шлюб з корінною нацією» [22, s. 220].

Практичним кроком щодо звуження громадянських прав осіб єврейської національності стала денонсація у 1935 р. Декрету начальника держави, що окреслював компетенції єврейських гмін і визнавав їх як державні інституції, прийнятий ще у 1919 р. Проте

найбільше обурення серед євреїв викликав Закон «Про позбавлення громадянства» від 31 березня 1938 р., який дозволяв владі позбавляти громадянства осіб «за втрату зв'язку з державою». Хоча він поширювався на всіх громадян, але в основному йшлося про осіб єврейської національності. З вимогою позбавити євреїв політичних прав виступили Національно-радикальний табір і «Сторонництво народове». Ізоляції євреїв, їхнього відсторонення від поляків домагалася також частина консерваторів та інші партії [23, s. 61, 69]. Розроблялися навіть плани запровадження для євреїв принципу національної пропорційності в окремих професіях [22. s. 169].

Політика стосовно білорусів у Польщі була доволі прямолінійною. Їх вважали меншиною, яка легко піддається колонізації з огляду на низький рівень національної свідомості. Головну загрозу влада вбачала у соціально-економічних прагненнях білорусів та комуністичній інфільтрації. Як писав польський дослідник А. Котовські (A. Kotowski), легалізувавши Білоруську Селянську Робітничу Громаду у березні 1927 р., уряд Ю. Пілсудського відразу висунув їй звинувачення у діяльності, спрямованій на приєднання білоруських земель до Радянського Союзу та в реалізації завдань комуністичного руху, ворожих щодо польської держави [24].

Враховуючи викладене, важко не погодитися із думкою сучасного польського історика Т. Стрияка про те, що «польській та українській науковій літературі й суспільній думці міжвоєнного періоду та перших років після Другої світової війни були властиві зосередженість на власній національній мартирології, брак емпатії до мотивів діяльності та настроїв протилежної сторони, спрямованість на створення національного наративу, який паралельно з істотними типологічними подібностями у польському випадку був, насамперед, дискурсом колоніальним, а в українському – дискурсом національної емансипації й етнічної автохтонності» [25, s. 559]. У руслі відстоювання лише власних інтересів суб'єктами національних взаємовідносин розмірковує й український дослідник І. Монолатій, який пише, що «кожна з етнонації керувалася цілями, які відповідали її інтересам без урахування прагнень

«чужих». При цьому за ознакою суб'єктності зіткнення відбувалися між нерівноправними (поляки – євреї) та рівноправними (українці – євреї) групами. Посиленню конфліктності взаємовідносин між етнонаціями сприяло використання практики політичного терору, ...який тут виконував захисну функцію (аналогічну до «охоронного націоналізму») національно-визвольної боротьби етнічної більшості регіону та мав індивідуальну форму» [26, с. 105]. Як виправдання недалекоглядної національної політики Польщі, небажання її еліти йти на певні поступки національним меншинам, можна сприймати позицію польських науковців Ч. Бжози і А.-Л. Сови, на думку яких, переважна частина національних меншин неприязно або вороже ставилася до Польської держави, а численні польські уряди не змогли запропонувати відповідної об'єднавчої у цьому питанні програми. Здійснені на користь національних меншин поступки були завжди надто малими, порівняно з очікуваними, а висунуті українцями, литовцями, німцями та представниками інших меншин національні вимоги польський уряд, у принципі, реалізувати не міг [27].

Загалом польський суспільно-політичний дискурс міжвоєнного періоду можна охарактеризувати як дискримінаційний стосовно групових прав українців, євреїв та інших меншин, адже йшлося виключно про національні інтереси поляків. Національні меншини трактувалися в категорії «проблеми» – насамперед української, єврейської та німецької. Різниця в концепціях полягала лише в методах реалізації моноетнічної моделі держави. У питанні державних кордонів погляди польських соціалістів та ендеків відмінностей не мали. Це був дискурс боротьби за «польськість», неспростовне домінування власного світу, єдину систему національних, духовних, релігійних, культурних та інших символів, «уявлені» кордони, що виключало поняття рівності «іншого» з майбутніх обрисів Польської держави. Неспроможність йти на жодні поступки унеможливила комунікацію між польською більшістю і національними меншинами, суттєво дестабілізувала внутрішньополітичну ситуацію в країні та призвела до окупації Польщі військами СРСР і нацистської Німеччини в 1939 р.

1. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
2. Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 190 с.
3. Polacy i Żydzi w II RP. Dziennik Polski. URL: <https://dziennikpolski24.pl/polacy-i-zydzi-w-ii-rp/ar/3857719>
4. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów. Warszawa, Czytelnik, 1985. 287 p.
5. Макарчук С. Західна Волинь у 20–30–их роках ХХ ст. (етносоціальні та політичні відносини в краї) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2018. №17. С. 226 – 238.
6. Чорний П. І. Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919 – 1939): демографічні та етнокультурні процеси: автореф. дис. к.і.н.: 07.00.05 – Етнологія; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т народознавства НАН України. Львів, 2011. 20 с.
7. Кретинин С. В. «Польша для Поляков»: политика полонизации и разнемецивания в Польской Республике в первой половине 1920-х годов. // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология. 2014. №1. С. 51–57.
8. Tomaszewski J. Mniejszości narodowe w Polsce w XX wieku. Warszawa, Editions Spotkania, 1991. 54 s.
9. Grabski S. Naród i państwo. Lwów, 1922. 46 s.
10. Wysocki R. W kręgu integralnego nacjonalizmu. Czynnny nacjonalizm Dmytra Doncowa na tle myśli nowoczesnych Romana Dmowskiego Studium porównawcze. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 543 s.
11. Kęsik J. Wokół pisarstwa historycznego Romana Wysockiego. Przegląd nauk Historycznych, 2015. R. XIV, NR 2. S. 269–285.
12. Зелінський М. В. Українське питання у публіцистичній і політичній діяльності Романа Дмовського (1888 – 1939 рр.): автореф. дис. к.і.н.: 07.00.02 – Всесвітня історія. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2016. 24 с.
13. Holówko T. Kwestia narodowościowa w Polsce. Warszawa, 1922. 38 s.
14. Щегельська Ю. Вплив політичних поглядів польських мислителів на роль, місце та цивілізаційну місію Польщі і поляків у світі, на формування інтегрованого образу країни // Віче. 2008. №1. С. 51–53.
15. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в Політиці Польщі (1921 – 1939). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

16. Przyborowski K. Henryk Józewski – twórca «eksperymentu wołyńskiego» // Histmag.org. URL: <https://histmag.org/Henryk-Jozewski-tworca-eksperymentu-wozynskiego-7743>

17. Юзевський Г. Замість щоденника / за ред. М. Кучерепи. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 168 с.

18. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie. 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1988.

19. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів; пер. з пол. Є. Петренка. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. 344 с.

20. Крамар Ю. В. Політика воеводи Г. Юзевського стосовно української кооперації на Волині у міжвоєнний період. Український селянин. 2004. Вип. 8. С. 240–243.

21. Дунін-Борковський П. Проблема сокальського кордону // ZBRUČ. URL: <https://zbruc.eu/node/11818>

22. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1938. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polckiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.

23. Mich W. Obcy w polskim domu. Nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918–1939. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994. 143 s.

24. Kotowski A. Polska polityka narodowociowa wobec mniejszaci niemieckiej w latach 1919 – 1939. Turiń, 2002. 328 s.

25. Stryjek T. Historiografia a konflikt o KresyWschodnie w latach 1939 – 1953: Radzieskie, rosyjskie i polskie prezentacji dziejów ziemwscodnich dawnej Rzechpospolitej jako część «wojnyideologynej» w okresielat 1930 – 1950-tych. Tygielnarodów: Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitey 1939–1953. Warszawa-London, 2002. S. 559–560.

26. Монолатій І. С. Взаємодія етнічних політичних акторів на західноукраїнських землях у модерну добу // S.P.A.C.E. 2016. №1. С. 102–109.

27. Бжоза Ч., Сова А.-Л. Історія Польщі 1918 – 1945. Краків, 2006. 754 с.